

Ústřední komise fyzikální olympiády České republiky

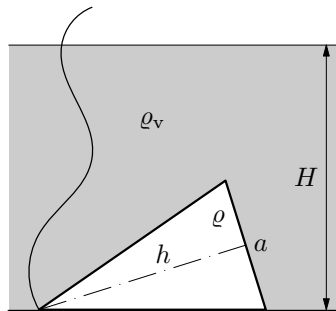
Teoretické úlohy celostátního kola 55. ročníku FO

HOLEŠOV 2014

Ve všech úlohách počítejte s tíhovým zrychlením $g = 9,81 \text{ m} \cdot \text{s}^{-2}$.

1. Ležící jehlan

Na vodorovném dně nádrže s vodou o hloubce H leží na boku pravidelný homogenní čtyřboký jehlan s délkou podstavné hrany a a výškou h (obr. 1). Hustota materiálu jehlanu ρ je větší než hustota vody ρ_v . Hloubka nádrže je větší, než stěnová výška jehlanu. Objem nádrže je mnohonásobně větší než objem jehlanu. Jehlan budeme zvedat pomocí niti upevněné k malému háčku na vrcholu.

Obr. 1

- Odvoďte vztah pro výpočet vzdálenosti těžiště pravidelného homogenního jehlanu od podstavy.
- Určete nejmenší práci W_1 potřebnou k postavení jehlanu na jeho podstavu.
- Určete nejmenší práci W_2 potřebnou na vytažení jehlanu stojícího na dně těsně nad hladinu vody.

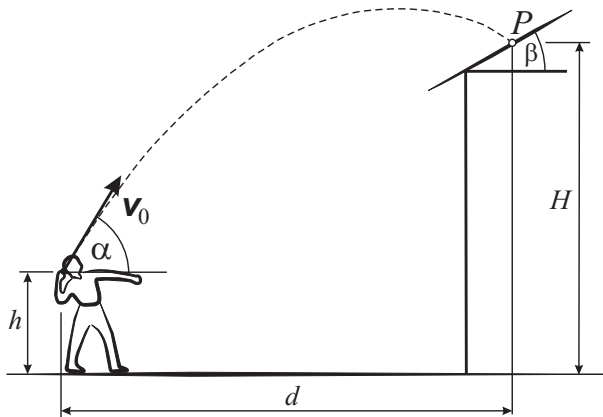
Řešte nejprve obecně, pak pro hodnoty: $H = 1,20 \text{ m}$, $a = 10,0 \text{ cm}$, $h = 16,0 \text{ cm}$, $\rho = 2700 \text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$, $\rho_v = 1000 \text{ kg} \cdot \text{m}^{-3}$.

2. Hod míčku na střechu

Na obr. 1 je nakreslen chlapec, který házel malým míčkem (hopíkem) šikmo vzhůru pod úhlem α na střechu domu, která svírá s vodorovným směrem úhel β . Míček opustil chlapcovu ruku ve výšce h a dopadl na střechu do bodu P , který má vodorovnou vzdálenost d od místa vrhu a nachází se ve výšce H nad vodorovnou rovinou. Od střechy se pružně odrazil a dopadl po odrazu na zem. Určete

- velikost v_0 počáteční rychlosti, kterou chlapec míček hodil,
- úhel γ dopadu míčku na střechu vzhledem k vodorovné rovině, úhel δ vzhledem k vodorovné rovině, pod kterým se míček odrazil zpět, a velikost v_1 rychlosti dopadu míčku na střechu,
- polohu místa na zemi, kam míček po odrazu dopadl.

Úlohu a) řešte nejprve obecně, pak pro zadané hodnoty $H = 3,5$ m, $h = 1,5$ m, $d = 5,0$ m, $\alpha = 60^\circ$, $\beta = 30^\circ$, úlohy b) a c) pouze pro zadané hodnoty. Odpor prostředí zanedbejte. Odraz míčku považujte za dokonale pružný.

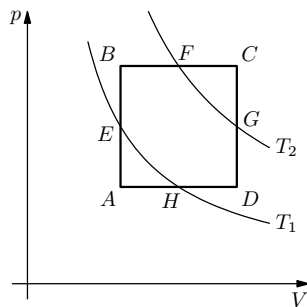
Obr. 1

3. Účinnost kruhového děje

Kruhový děj, jehož p - V diagram je na obr. 1, se skládá ze dvou dějů izochorických a dvou dějů izobarických. Pracovní látkou je 1 mol ideálního plynu s dvouatomovými molekulami. Středů spodní izobary a levé izochory leží na stejné izotermě s odpovídající teplotou T_1 , středů horní izobary a pravé izochory leží na stejné izotermě s odpovídající teplotou T_2 .

- Určete teploty plynu v bodech A , B , C a D .
- Určete práci plynem vykonanou během kruhového děje $ABCD$.
- Určete teoretickou účinnost tepelného stroje, který by podle tohoto cyklu pracoval.

Řešte nejprve obecně, pak pro hodnoty $T_1 = 300$ K, $T_2 = 700$ K.

Obr. 1

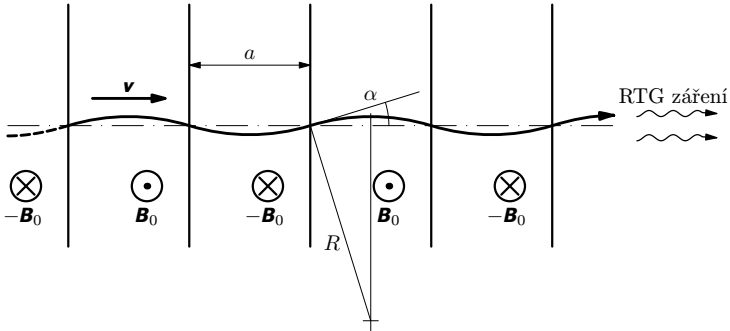
4. Undulátor

Ve výzkumném centru SLAC ve Stanfordu se při přípravě laserového rentgenového záření používá tzv. *undulátor*, ve kterém se elektrony urychlené lineárním urychlovačem na celkovou energii až $E = 14$ GeV nechají prolétnout 112 m dlouhou soustavou opačně orientovaných homogenních magnetických polí s indukcí o velikosti $B_0 = 1,25$ T, každé o šířce $a = 1,5$ cm. Tím se jejich trajektorie nepatrně zvlíní (obr. 1). Po výstupu z undulátoru jsou elektrony odchýleny magnetickým polem do absorběru. Elektrony, které se pohybují velkou rychlostí po zakřivené trajektorii, vyzařují ve směru svého pohybu rentgenové záření o vlnové délce

$$\lambda = \frac{a}{\gamma^2} \left(1 + \frac{K^2}{2} \right),$$

kde $\gamma = \frac{1}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}}$ je Lorentzův faktor a $K = \frac{eB_0a}{\pi m_e c}$ je undulátorový parametr.

Elektrony se při průchodu undulátorem sdružují do „mikroobláček“ a díky tomu je vystupující rentgenové záření silně koherentní.

Obr. 1

- Porovnejte celkovou energii E elektronu, který vstupuje do undulátoru, s jeho klidovou energií E_0 . O kolik % se liší rychlost v elektronu od rychlosti c světla ve vakuu?
- Jaký je poloměr R oblouků kružnic, po kterých se elektron pohybuje v každé části undulátoru? Určete vstupní úhel α a maximální vzdálenost d elektronu od osy undulátoru.
- Určete vlnovou délku λ vznikajícího rentgenového záření a porovnejte energii E_f fotonu tohoto záření s celkovou energií elektronu při vstupu do undulátoru.

Klidová hmotnost elektronu $m_e = 9,1 \cdot 10^{-31}$ kg, $c = 3,0 \cdot 10^8$ m·s⁻¹, elementární náboj $e = 1,6 \cdot 10^{-19}$ C, Planckova konstanta $h = 6,6 \cdot 10^{-34}$ J·s.

Při řešení podle potřeby využijte aproximaci $\sqrt{1 \pm x} \approx 1 \pm \frac{x}{2}$ pro $x \ll 1$.